

QSR – Edycja Polska
Przegląd Socjologii Jakościowej
Tom VI, Numer 2 – Lipiec 2010

Stephanie Taylor
Open University, UK

Karen Littleton²
Open University, UK

Biografie w rozmowie. Narracyjno-dyskursywne podejście badawcze

Abstrakt

W artykule pokazujemy jaki wkład może wnieść syntetyczne podejście narracyjno-dyskursywne do zrozumienia biograficznej pracy dokonującej się podczas wywiadu badawczego. Skupiamy się na pracy biograficznej jako części trwającego, interaktywnego procesu, w wyniku którego przyjmowane są tożsamości. Jest to szczególnie ważne dla ludzi, którzy, na przykład, wkraczają na ścieżkę nowej kariery i mogą być postrzegani jako „nowicjusze” w tym sensie, że konstruują nowe tożsamości i domagają się ich uznania.

Po zaprezentowaniu teoretycznych i metodologicznych założeń narracji, analizy dyskursu i prac reprezentujących podejście dyskursywne w psychologii społecznej (Bruner 1990; Edley 2001; Potter, Wetherell 1987; Wetherell 1998), przedstawiamy analizę wypowiedzi biograficznych uzyskanych w trakcie wywiadów ze studentami kierunku Sztuka i Projektowanie. Interesuje nas ich praca nad tożsamością, a także dokonywana przez nich, jako nowicjuszy w swojej dziedzinie, praca biograficzna.

W tekście ilustrujemy obrane podejście i kluczowe pojęcia analityczne, czyli pojęcia podzielanych zasobów dyskursywnych, takich jak repertuary interpretacyjne (Edley 2001) i kanoniczne narracje (Bruner 1991), oraz pojęcie problematycznych tożsamości (*troubled identities*) (Wetherell, Edley 1998; Taylor 2005a). Analiza pokazuje jak relacje biograficzne (*accounts*) rozmówców są kształtowane i ograniczane przez znaczenia, które funkcjonują w szerszym kontekście społecznym. W przypadku uczestników naszych badań, obejmują one powszechnie przyjęte interpretacje (*established understandings*) natury i początków artystycznej lub kreatywnej tożsamości, i związanej z nią trajektorii³ biograficznej. Szczególny nacisk w naszym podejściu kładziemy na

Dane adresowe autora: Faculty of Social Sciences, The Open University, Walton Hall, Milton Keynes, United Kingdom, MK7 6AA, E-mail: s.j.a.taylor@open.ac.uk

²Dane adresowe autora: Faculty of Education and Language studies, The Open University, Walton Hall, Milton Keynes, MK7 6AA UK, E-mail: k.s.littleton@open.ac.uk

³Stosowane w tekście pojęcie trajektorii należy rozumieć szerzej, a nie tylko w kontekście cierpienia, jak to ma miejsce w podejściu badawczym F. Schützego (przy. tłum).

pokazanie, jak w refleksyjnych staraniach rozmówcy konstruującego narrację biograficzną, wersje stworzone w poprzednich wypowiedziach stają się ograniczeniem i źródłem ciągłości biografii.

Słowa kluczowe

podejście narracyjno-dyskursywne, zasoby dyskursywne, problematyczność tożsamości (*identity trouble*), kreatywna tożsamość, tożsamość nowicjusza (*novice identity*).

Punktem wyjściowym tego artykułu stało się zainteresowanie tożsamościami ludzi jako skomplikowanymi kompozycjami, z jednej strony, tego, jakimi sami się kreują i przedstawiają światu, jako sposobu na „oddziaływanie nań” („*acting upon it*”) (Plummer 2001: 4), a z drugiej strony, tego, kim ten świat ich czyni i w jaki sposób ogranicza im możliwość bycia kimś innym (*constrains*). W naszym badaniu koncentrujemy się na wypowiedzi biograficznej (*talk*). Przyjmujemy, że jest ona kształtowana zarówno przez unikalne (*unique*) warunki ludzkiego życia jak i przez interpretacje funkcjonujące w szerszym kontekście społecznym i kulturowym. Interpretacje te obejmują powszechnie przyjęte kategoryzacje ludzi i miejsc (Taylor 2001), wartości przypisywane do określonych kategorii (Reynolds, Wetherell 2003) i oczekiwane powiązania przyczynowo-skutkowe (*connections of sequence and consequence*, Taylor 2003).

Podejście, które proponujemy do ich badania czerpie z dobrze ugruntowanego dorobku psychologii społecznej, w tym analizy dyskursu i psychologii dyskursywnej (Edley 2001; Potter i Wetherell 1987; Wetherell i Potter 1992). Podążając za analizą narracyjną w psychologii (Bruner 1990; Gergen 1994), w naszym podejściu wprowadzamy dodatkowy nacisk na osobistą biografię lub narrację jako wersję trwającej pracy nad tożsamością wykonywanej przez rozmówcę w różnych interakcjach. Rozumiemy tę biografię jako konstrukcję sytuacyjną, tworzoną (na użytek) i konstytuowaną w ramach każdej nowej sposobności do rozmowy, lecz kształtowaną przez wcześniej prezentowane wersje a także przez interpretacje funkcjonujące w szerszym otoczeniu dyskursywnym, takie jak choćby oczekiwania odnośnie właściwej trajektorii życia.

Szczególnym wkładem prezentowanego podejścia narracyjno-dyskursywnego jest dokładniejsze pokazanie jak owo szersze środowisko dyskursywne jest implikowane w wypowiedzi biograficznej rozmówcy. Analizowane materiały to nagrania i transkrypcje z wywiadów. Projekt badawczy oparty na wywiadach miał w zamyśle stanowić swoisty kontekst selekcyjny i wypuklający podzielane cechy życia uczestników. Wywiad został ponadto wybrany jako ten rodzaj sytuacji, który jest dla uczestników rozpoznawalny i wobec którego mogą mieć pewne oczekiwania. Uważamy, że stosując analizę narracyjno-dyskursywną można eksplorować to, co wspólne (*commonalities*) w wypowiedziach biograficznych badanych, na przykład powszechnie przyjmowane interpretacje i trajektorie życia, które są postrzegane jako typowe; dodatkowo, można pokazać pracę nad tożsamością, przez którą te dostępne interpretacje są przyjmowane lub odrzucane i (re-)negocjowane, stając się zasobami dla konstrukcji tożsamości osobistej, która harmonizuje (*accommodates*) określone zdarzenia biograficzne i sytuacje życiowe mówiącego. Podejście to oferuje więc możliwość badania społecznej natury wypowiedzi biograficznej.

Wstępne akapity artykułu nakreślają teoretyczne założenia odnoszące się do psychologii, a konkretnie analizy dyskursu, psychologii dyskursywnej i psychologii

narracyjnej. Obejmują one pojęcia dyskursywnej konstrukcji i retoryki, oraz postulat by postrzegać rozmówcę jako aktywnego i refleksyjnego. Prezentowane przez nas podejście narracyjno-dyskursywne jest rozwinięciem syntetycznego dyskursywnego podejścia psychologicznego nakreślonego przez Margaret Wetherell (1998). Opierając się na przykładach z uprzednio publikowanych badań, omawiamy, w jakim sensie wypowiedź jest rozumiana jako społeczna, traktując to jako wstęp do metodologicznej dyskusji w następujących paragrafach. Następnie przechodzimy do zilustrowania podejścia narracyjno-dyskursywnego wykorzystując materiał empiryczny z nowego projektu badawczego, *Creative Journeys*, w którym uczestniczyli studenci kierunku Sztuka i Projektowanie z 2005 roku. Nasze zainteresowania w tym projekcie koncentrują się wokół tego, w jaki sposób przyjmowane interpretacje kształtują i ograniczają wypowiedź, w ramach, której rozmówca konstruuje artystyczną tożsamość (*creative person*), w tym osobistą biografię. Omawiając projekt przedstawiamy powody, dla których zdecydowałyśmy o zbieraniu danych za pomocą wywiadów i dokładnie opisujemy proces analizowania transkrybowanych z wywiadów materiałów. Następnie prezentujemy analizę zgromadzonego materiału empirycznego pokazując, jak uczestnicy w swych wysiłkach konstruowania artystycznej tożsamości, używają zasobów dyskursywnych, w tym repertuarów interpretacyjnych (Edley 2001; Wetherell 1998) oraz tego, co jest dla nich problematyczne (*trouble*) (Taylor 2005a, 2005c; Wetherell 1998).

Teoretyczne założenia: konstrukcja, retoryka i refleksyjność

W naszym podejściu narracyjno-dyskursywnym do wypowiedzi biograficznej zakładamy, że wypowiedź jest elementem konstytutywnym (*constitutive*). To podstawowa przesłanka psychologii dyskursywnej, wywodząca się z etnometodologii i teorii Michel'a Foucault (Wetherell, Taylor i Yates 2001; Potter i Wetherell 1987). Zgodnie z nimi przyjmuje się, że znaczenia nie są trwałymi własnościami obiektów w świecie, lecz są konstruowane, podtrzymywane i modyfikowane w wypowiedzi i w trakcie interakcji. W następstwie tego, tożsamości ludzi są także rozumiane jako performatywne (zależne od wykonania): konstruowane i odgrywane w ich wypowiedziach (Abell, Stokoe i Billig 2004).

Kolejnym przyjmowanym założeniem jest, że rozmówca jest aktywny w swej pracy nad tożsamością, która jest trwającym projektem obejmującym konstruowanie osobistej biografii (Gergen 1994; Mishler 1999). Jednak, tożsamości są także społeczne, ponieważ są zasilane i ograniczane przez szersze interpretacje, które funkcjonują w społecznym i kulturowym kontekście opowiadającego. Nasze zainteresowania jako analityków wypowiedzi biograficznych koncentrują się na tym, jak te szersze interpretacje kształtują pracę biograficzną i jakie są ich implikacje dla tego, w jaki sposób ludzie konstruują objaśnienia (*accounts*) zarówno swych wcześniejszych doświadczeń, jak i możliwych przyszłych przebiegów życia. W tym i w następujących dwóch akapitach, omawiamy te zagadnienia po kolei, jako wstęp do bardziej szczegółowej dyskusji metodologicznej i analizy danych.

Kwestia konstruowanej natury biografii osobistej, jako objaśnień (*accounts*) przeszłości, która ujawnia pracę opowiadającego nad tożsamością, była już poruszana przez Jill Reynolds i Stephanie Taylor (2005). Sugerują one, że kobiety niezamężne (*single*) opowiadając swoje historie życia strukturyzują osobiste narracje tak, by orientować je zgodnie z powszechnie przyjmowaną sekwencją i formą narracyjną, czyli „dominującą narracją o związku” („*dominant coupled narrative*”).

To opowieść o życiu, które rozwija się poprzez etapy i zdarzenia związku (*of coupledness*), takie jak zaloty, wyjście za mąż i stanie się rodzicem. Ta powszechnie przyjęta narracja pobrzmiewa pośrednio (a czasem jawnie) i jest kwestionowana (*challenged*) przez „kobiety samotne” („*women alone*”) w sposobie, w jaki opowiadają swoje własne historie, na przykład, by zaprezentować alternatywną, progresywną narrację o rozwoju osobistym i wewnętrznym dojrzeniu. Analiza dotyczy pracy wykonanej *poprzez* wypowiedź biograficzną. Ten sposób „mówienia wbrew” („*talking against*”) przyjętym ideom Michaela Billiga (1987) nazywa pracą „retoryczną”. Kryje się tu sugestia, że wypowiedź nie jest tylko interakcją z inną współobecną osobą (osobami), lecz ma miejsce na kilku poziomach jednocześnie, gdy mówiący odpowiada także wyimaginowanej publiczności lub na uprzednio doświadczaną krytykę. Przykładowo, analiza wypowiedzi Nowozelandczyków mieszkających w Wielkiej Brytanii (Taylor, Wetherell 1999) ujawniła jak odpowiadając na pytania badacza o ich własne życie, rozmówcy jednocześnie zabierali głos (*take position in*) w trwającej politycznej debacie wokół stawianych przez rdzennych Maorysów żądań zwrotu ziemi i kontestowali powszechnie przyjęte historyczne narracje o europejskiej kolonizacji i osadnictwie.

Z tą koncepcją wypowiedzi jako kształtowanej przez kilka (potencjalnych) interakcji i kontekstów koresponduje stanowisko podkreślające, że tożsamości są złożone (*complex*). Postmoderniści teoretycy kwestionowali upraszczające analizy, które redukowały ludzi do pojedynczych kategorii tożsamości (czarna, kobieta) i ignorowały to, jak fragmentaryczne tożsamości wzajemnie się przenikają (Rattansi 1995). Ponadto, analitycy dyskursu i psycholodzy dyskursywni podkreślali, że tożsamości są zwielokrotnione i sytuowane (*occassioned*), oraz kładli szczególny nacisk na to, jak ludzie są pozycjonowani (*positioned*) w wypowiedzi (Antaki i Widdicombe 1998). Ten rodzaj podejścia był z kolei krytykowany za pomniejszanie znaczenia zagadnienia ciągłości tożsamości (Crossley 2000)^a. Badacze historii życia (Linde 1997; Schiffrin 1997) natomiast rozważali jak narracje biograficzne uczestników są kształtowane w trakcie opowiadania, raczej w odniesieniu do rozszerzonych interakcji niż w następujących po sobie kolejkach (*turns*) konwersacji. Podejście narracyjno-dyskursywne łączy te wątki (*concerns*) traktując je jako część pracy nad tożsamością jednostki.

Syntetyczne podejście narracyjno-dyskursywne

Prezentowane przez nas podejście jest „syntetyczne” w szerokim znaczeniu proponowanym przez Wetherell (1998) zakładającym, że mówiący jest pozycjonowany (*positioned*) przez innych jako posiadający pewną tożsamość, lecz także aktywnie pozycjonuje siebie, innymi słowy tożsamości są zarówno nadawane, jak i są przedmiotem aktywnych roszczeń i kontestowania^b. Jednak w naszym

^aZobacz także omówienie tego zagadnienia u Wetherell, 2003.

^bNiektóre badania w ramach analizy dyskursu (e.g. Wetherell i Potter, 1992) podkreślały powszechnie przyjęte znaczenia (*established*) i trwające debaty, w tym trwające polityczne spory, które stanowią zarówno szerszy kontekst wypowiedzi jak i zasoby dostępne do wykorzystania w jakiegokolwiek konkretnej interakcji. W tym rodzaju prac termin „dyskurs” jest użyty w silnym powiązaniu z ujęciem M. Foucault. Inne prace w dyskursywnej psychologii podążały raczej w kierunku etnometodologii i analizy konwersacyjnej (e.g. Edwards i Potter 1992) i podkreślały kontekst konstytuowany przez wymianę interakcyjną (*turn-by-turn*), skłaniając do socjolingwistycznego rozumienia terminu „dyskurs” w znaczeniu wypowiedź (*talk*) lub konwersacja. Wetherell (1998) proponuje „syntetyczne” podejście, które łączy oba warianty.

podejściu nie dzielimy dyskursywno-psychologicznej troski o detale podejmowania kolejki w interakcjach. Wetherell interesowała się tym, jak pozycje (*positions*) podmiotu są udostępniane (*made available*) i przyjmowane w kolejnych konwersacyjnych wymianach (*turn-by-turn*) w bezpośredniej interakcji. Takie podejście ujmuje wprowadzić *osobę-w-sytuacji*, ale nie osobistą biografię w sensie powiązań między seriami *temporalnie powiązanych* sytuacji, które konstytuują unikalne doświadczenie jednostki. Uważamy, że poszerzona, dyskursywna i narracyjna refleksja jest niezbędna by poznać możliwości oraz ograniczenia, jakie rozmówcy wnoszą do interakcji ze swojej wcześniejszej pracy nad tożsamością, lub innymi słowy, jak są oni pozycjonowani przez to *kim już są* (Taylor 2005b).

W naszym podejściu nie poszukujemy narracji w jednym wydłużonym ciągu wypowiedzi (*stretch of talk*), wywołanej pojedynczym pytaniem (Labov i Waletzky 1967/1997; Schffrin 1997). Uwagę skupiamy nie na tych rodzajach struktur, które badali Wiliam Labov i Joshua Waletzky (jakkolwiek analiza może również je brać pod uwagę; Reynolds i Taylor 2005), lecz na sekwencyjnym (*sequential*) i wynikającym z tego (*consequential*) strukturuwaniu wersji osobistej biografii tworzonej w określonej sytuacji, w tym przypadku w sytuacji wywiadu. To strukturuwanie ujawnia się w detalach wypowiedzi, na przykład, w krótkich odwołaniach do przeszłości i przyszłości (Taylor 2005b), wspomnieniach (Taylor 2001) i rozwijaniu (*unfolding*) historii życia (Reynolds i Taylor 2005). Ponadto, badamy zasoby dyskursywne, które ustanawiają możliwości, ale i ograniczenia dla pracy nad tożsamością jednostki.

Podobnie jak Charlotte Linde (1997) dzielimy zainteresowanie tym, jak osobiste narracje są w części kształtowane przez narracje kolektywnie podtrzymywane. Jednak nasze zainteresowania nie skupiają się na narracjach zbiorowości (*of a bounded collective*), takich jak te, które Linde omawia w relacji do pamięci instytucjonalnej. Zgodzilibyśmy się też z podkreślanym przez Linde faktem ponawiania wypowiedzi (*re-telling*), jak w jej stwierdzeniu, że „Na historię życia ...składają się ... najbardziej znaczące narracje o życiu opowiadającego, które są wielokrotnie opowiadane (*retold*), reinterpretowane i ponownie kształtowane w różnych sytuacjach” (Linde ibidem: 283). W naszych badaniach przyglądamy się temu, jak wersja historii życia funkcjonuje dla rozmówcy w konkretnej interakcji, na przykład wspierając jego roszczenia do tożsamości artystycznej, i jak interpretacje funkcjonujące w szerszym kontekście społecznym wspierają lub ograniczają taką pracę nad tożsamością, na przykład, z powodu „problemu”, jaki mówiący może mieć w pogodzeniu ich z roszczeniem innej tożsamości lub pozycjonowaniem wymuszonym przez warunki życia.

Niekoniecznie musi kryć się za tym założenie, że rozmówcy spotkali się wcześniej. Na początku każdego spotkania osoba jest już jakoś pozycjonowana. Na przykład, jej wygląd i same warunki spotkania „mówią” coś o tym, kim jest, podobnie jak każde poczynione przezeń odwołanie do przeszłego życia i doświadczeń. Ponadto, jako że większość ludzi w większości wypadków nie stara się prezentować całkowicie nowych tożsamości lub zaprzeczać swojej przeszłości, wersje, które były prezentowane w poprzednich interakcjach i opowiadane innym stają się tym, co Bronwyn Davies i Rom Harre (1990:49) nazwali „kumulatywnymi fragmentami przeżywanego (*live*) autobiografii”. Stephanie Taylor (2005b) przekonuje, że te wcześniejsze pozycjonowania (*positionings*) są ograniczeniem nakładanym na pracę nad tożsamością jednostki ponieważ utrudniają (*trouble*) nowe pozycjonowanie,

które może okazać się z nimi niespójne. Ustanawiają one granice, w których może mieć miejsce praca nad tożsamością w ramach każdej sytuacji wypowiedzi i przez to kreują ciągłość tożsamości poprzez prawdopodobieństwo, że wzorce te będą powtarzane przy następnym okazjach do rozmowy.

Owe wzorce są przedmiotem badania w analizie narracyjno-dyskursywnej. Dlatego też w naszym podejściu narracyjno-dyskursywnym poszerzamy przyjętą w psychologii dyskursywnej koncepcję aktywnego rozmówcy tak, by obejmowała jego refleksję nad aktualnie trwającą oraz uprzednią pracą nad tożsamością, a także świadomość jej spójności i sprzeczności. Nie oznacza to, że tożsamość jest lub może być całkowicie koherentna i zintegrowana. Istnieją nieuniknione różnice i niespójności (*disjunctions*), na przykład między tym, kim jesteśmy i kim byliśmy, i między tym kim jesteśmy w różnych rolach i kontekstach. Pewne niespójności mogą być tolerowane. Niektórych jesteśmy nieświadomi, choć nowe doświadczenia mogą zwrócić na nie naszą uwagę. Jednak pewne niespójności mogą wymagać wyjaśnienia lub naprawy: stają się one źródłem „problemu” (*trouble*) w pracy nad tożsamością (Taylor 2005a; Wetherell i Edley 1998).

Spoleczna natura wypowiedzi

W naszym założeniu, czerpiącym z analizy dyskursu i psychologii dyskursywnej, że wypowiedź nie jest czysto indywidualnym produktem, lecz społecznym (i to w kilku znaczeniach), zawarłyśmy główne idee analizy narracyjno-dyskursywnej. Po pierwsze, wypowiedź jest usytuowana (*situated*). Podobnie jak Billig (1987), rozważamy wypowiedź i pracę nad tożsamością jednostki podczas wypowiedzi, jako mające miejsce w bardziej skomplikowanym agregacie kontekstów. Obejmują one bezpośredni kontekst interakcyjny, taki jak wywiad, i szerszy kontekst przywoływany w pracy retorycznej, włączając to, co Elliot Mishler (1999: 18) nazywa „społecznymi i kulturowymi ramami interpretacji”, to jest znaczenia i założenia nakładane przez środowisko społeczne i kulturę (kultury) rozmówcy. Ta złożoność kontekstu jest powodem, dla którego historia, nawet często powtarzana, która jest częścią osobistej biografii, będzie się różniła w zależności od danej sposobności do jej opowiedzenia, o czym już zresztą wspominałyśmy. W naszej analizie skupiamy się na tym, jak biografia jest konstruowana przez mówiącego.

Drugie znaczenie, w jakim wypowiedź jest ujmowana jako społeczna to fakt, że mówiący używają potocznego języka, który obejmuje nagromadzone (*accrued*) idee i skojarzenia. Są one podstawą do podjęcia (*pre-exist*) jakiegokolwiek sposobności do wypowiedzi i mogą być rozumiane jako zasoby dla niej. Na przykład, kobiety opowiadające o tym, gdzie żyją odnoszą się do ustanowionych tożsamości i skojarzeń specyficznych miejsc (Taylor 2003). Przywołują one powszechną i rozpoznawalną narrację o pokoleniowej więzi z miejscem pochodzenia, „narrację o urodzeniu i wychowaniu” („*born-and-bred narrative*”); odniesienia do tych treści mogą także pojawiać się w pracy nad tożsamością zorientowaną na to, by pozycjonować siebie odmiennie - jako osobę, która takowych powiązań do miejsca zamieszkania nie ma i dlatego do niego nie przynależy. Ten rodzaj pracy nad tożsamością może być zrozumiały dla mówcy i słuchacza jedynie z powodu ustanowionych wzajemnych powiązań między znaczeniami i skojarzeniami. Owe dyskursywne zasoby są ujmowane przez niektórych analityków jako repertuary interpretacyjne (Potter i Wetherell 1987; Edley 2001). Mogą być także dyskutowane w terminach oczekiwanych powiązań pewnych sekwencji i logicznie występujących

następstw, które kreują strukturę narracyjną i trajektorie, jak „narracje kanoniczne” Jerome’a Brunera (1987). To właśnie one stanowią drugi wątek naszej analizy.

Jeszcze innym społecznym aspektem wypowiedzi są ograniczenia, które na nią wpływają. Rozmówcy odczuwają presję by być spójnym, zarówno w odniesieniu do własnej uprzedniej pracy nad tożsamością, o czym już wspomnieliśmy, a także wobec tego, co jest powszechnie uznawane za fakt i czego się oczekuje. Nieoczekiwane skojarzenia lub powiązania stają się źródłem problemu („*trouble*”), który wymaga naprawy (Wetherell 1998). Taylor (2005a) opisuje przykład kobiety, która wyemigrowała jako dziecko, a pomimo to, po wielu latach zamieszkiwania w nowym kraju, jej tożsamość pozostała problematyczna („*troubled*”), ponieważ akcent naznaczał ją jako inną.

Założenia metodologiczne: projekt badawczy *The Creative Journeys*

W poprzednich paragrafach zaprezentowane zostało teoretyczne tło naszego podejścia narracyjno-dyskursywnego, nawiązujące głównie do analizy dyskursu i psychologii dyskursywnej. Następne trzy akapity poświęcone będą kwestiom metodologicznym. Omówimy proces zbierania danych i ich analizy odwołując się do aktualnego projektu badawczego, *Creative Journeys*. Inspiracji dla tego badania dostarczyły wcześniej realizowane badania nad tożsamością i narracjami życia (Taylor 2001, 2003) oraz artystycznymi doświadczeniami studentów muzyki (Wirtanen, Littleton 2004). Celem tego projektu było zbadanie pracy nad tożsamością nowicjuszy w dziedzinie muzyki, w tym narracji biograficznych konstruowanych przez rozmówców.

Uczestnikami naszego obecnego badania byli studenci kierunku Sztuka i Projektowanie prestiżowego London College. Kwalifikacje na poziomie magisterskim są uznawane za punkt wyjściowy^c kariery w tej dziedzinie. Wybierając kosztowny i wymagający kierunek studiów, studenci mogą być postrzegani jako osoby zamierzające poświęcić się długotrwałej karierze w dziedzinie sztuki i projektowania oraz aspirujące do kojarzącej się z nią tożsamości profesjonalisty w dziedzinie artystycznej. Dlatego też znajdowali się oni w punkcie odpowiednim dla naszych zainteresowań w badaniu pracy nad tożsamością jako nowicjuszy w tym sensie, że konstruują oni i domagają się uznania nowej tożsamości. Sugerujemy, że być może nowicjusze odczuwają wyjątkową trudność w powiązaniu (*weaving*) zarówno tych powszechnie przyjmowanych jak i osobistych interpretacji, a ich praca nad tożsamością może być szczególnie fragmentaryczna. Z tego powodu, wypowiedzi nowicjuszy dostarczają wyjątkowej sposobności by przyjrzeć się temu, jak tożsamość artystyczna jest przyjmowana (Taylor, Littleton 2005).

Pierwszy kontakt z badanymi nawiązałyśmy za pośrednictwem uczelni. Studenci zostali zaproszeni na wywiad dotyczący pracy artystycznej i tożsamości artystycznych, pytani byli także o „ścieżki, którymi ludzie podążają w sztuce i projektowaniu” oraz „kiedy, jak i dlaczego ludzie podejmują kluczowe decyzje w tej podróży”. Dwudziestu dziewięciu ochotników, studiujących różne specjalności^d, zostało zaproszonych indywidualnie przez naszego badacza, który profesjonalnie zajmuje się terapią poprzez sztukę. Wywiady miały charakter nieformalny a ogólna lista pytań dotyczyła pracy studenta, wykształcenia w dziedzinie sztuki

^cZobacz raport National Arts Learning Network <http://www.arts.ac.uk/naln.htm>.

^dDobór uczestników bazował na ich dostępności w czasie, kiedy gromadzone były dane na użytek projektu badawczego, maj-czerwiec 2005.

i projektowania, wpływów, obecnego życia i oczekiwań odnośnie przyszłości. Każdy wywiad trwał około godziny. Uczestnicy zostali zapewnieni o anonimowości i poproszeni o podpisanie zgody na wykorzystanie fragmentów wywiadów do publikacji akademickich. Otrzymali również wynagrodzenie za poświęcony czas (dwadzieścia funtów).

Wywiady jako sposób zbierania danych

Niektórzy teoretycy dyskursu (Potter, Hepburn 2005) krytykowali wykorzystywanie materiałów zebranych w wywiadach jako danych. Większość krytyki odwołuje się do podejmowanej w obrębie analizy konwersacyjnej kwestii „naturalnie pojawiających się danych”^e (Schlegloff 1997). Ten argument przeciwko stosowaniu materiałów z wywiadów jest zasadniczo ujmując taki sam, jak konwencjonalna krytyka „ukierunkowujących pytań”, mianowicie, że bez badacza uczestnicy nie mówiliby o badanym temacie, lub mówili by o nim w inny sposób, więc badane zjawisko w rzeczywistości zostało wytworzone przez zastosowanie określonej metody zbierania danych.

Przeciwny argument jest taki, że wywiad jest formą interakcji, która jest równie naturalna jak każda inna i jest szeroko rozpowszechniona w społeczeństwach zachodnich (Atkinson, Silverman 1997). Można dowodzić, że wywiad staje się rozmową. W nieco innym tonie, Pamela Shakespeare (1998) sugeruje, że wywiad ma swoje własne konwencje, które są znane badanym. Idąc dalej, skłonne jesteśmy utrzymywać, że wywiady są kulturowo zakorzenionymi sytuacjami, w których znaczenia są wzmacniane, kwestionowane i negocjowane między rozmówcami w trwającej interakcji (Westscott, Littleton 2004). Taylor (2001) sugeruje, że wywiad nie tylko uwypukla pewne tematy, lecz także, że uczestnicy mogą dobrowolnie brać udział w wywiadach i projektach badawczych, ponieważ ich sytuacje życiowe sprawiają, że temat badań (na przykład takich, jak znaczenie tego gdzie żyją) wiąże się z ich aktualnymi troskami lub zainteresowaniami.

W ten sposób pojawia się nowa interpretacja wywiadu, jako przyjaznego kontekstu sytuacji (*congenial performance context*) dla narracji w pierwszej osobie, która dla mówiącego staje się przyjemnością (Redman 2005; Taylor 2005). Inny argument za stosowaniem wywiadów odwołuje się do wspomnianych wcześniej zagadnień dotyczących wersji wypowiedzi. Jeśli przyjmiemy, że usytuowana wypowiedź może być nową wersją tego, co zostało powiedziane wcześniej, raczej różną w szczegółach od poprzednich opowieści niż całkowicie oryginalną, *nigdy-wcześniej-niewyrażoną* (*never-before-expressed innovation*), wtedy wypowiedź wytwarzana w wywiadzie może być analizowana jako część trwającego projektu, którym jest praca nad tożsamością opowiadającego. To oznaczałoby także, że wywiad może być odpowiednim kontekstem dla rozmówców do powtarzania nowych wersji, dostarczając szczególnie atrakcyjnego kontekstu dla pracy nad tożsamością nowicjusza, która nas interesuje (Taylor, Littleton 2005).

^eTo pojęcie samo w sobie może być krytykowane za implikacje jakie niesie: że może istnieć „naturalne” otoczenie, w którym ujawniane są „prawdziwe” psychologiczne przeżycia i procesy. Stoimy jednak na stanowisku, że wszystkie konteksty dla tego badania są konstruowane.

Proces analityczny: wzorce w danych

Wywiady z badanymi zostały nagrane i przepisane dla potrzeb analizy. Analiza narracyjno-dyskursywna jest szczegółowym, czasem pracochłonnym podejściem. Jak inne dyskursywne podejścia analityczne stosowane w psychologii, jest to, w definicji Robina Wooffitta, podejście „oddolne” („*bottom-up*”) w tym sensie, że „celem analizy jest opisanie organizacji aktualnych praktyk językowych, nie wyinterpretowanych (*unencumbered*) w pierwszym planie (*instance*) przez teoretycznie wywiedzione charakterystyki ich doniosłości, znaczenia lub natury” (Wooffitt 2005: 154).

Podejście to współgra z klasycznym etnograficznym dążeniem do tego, by znajome uczynić obcym (*making familiar strange*), w tym przypadku przez proces porządkowania i selekcjonowania (*sifting*) tak, by odkryć osobliwości danych, które niekoniecznie były widoczne w początkowym czytaniu czy słuchaniu. Możemy więc odnieść to do teoretyzowania i dyskusji innych autorów; jednakże, analiza jest od początku ukierunkowana danymi i obejmuje badanie raczej szczegółów wypowiedzi niż całej historii o, powiedzmy, biografii rozmówcy.

Wyniki analizy są więc interpretacją opierającą się nie na pojedynczym wywiadzie lub wypowiedzi jednego uczestnika lecz na zanurzeniu się badacza w większą partię materiału jako danych, i poszukiwaniu w niej wzorców. Te wzorce są omawiane w terminach zasobów dyskursywnych. Fragmenty danych prezentowane w raportach badawczych będą raczej ilustracją tych szerszych wzorców niż prezentacją wszystkich analizowanych danych (co czasem przypisują sobie badania psychologii dyskursywnej i analizy konwersacyjnej). Jednakże, każdy wzór będzie także rozpatrywany w ramach unikalnego kontekstu konkretnej sposobności do wypowiedzi, z uwagi na rolę, jaką w nim spełnia.

W procesie analitycznym możemy wyróżnić dwa aspekty lub zadania. Nie stanowią one „etapów”, ponieważ, jak w każdej analizie jakościowej, proces nie jest sekwencyjny, lecz w nieunikniony sposób iteracyjny, jakkolwiek jest systematyczny w tym sensie, że obejmuje rygorystyczne czytanie, ponowne czytanie i sortowanie danych by zagwarantować, że cały przepisany materiał został uwzględniony. Pierwszym zadaniem analityka jest więc poszukiwanie wspólnych elementów, które pojawiają się w różnych wywiadach a także w różnych punktach tego samego wywiadu. Jak już wspomniano, są one ujmowane w terminach zasobów dyskursywnych, które istnieją już wcześniej (*pre-exist*) przed jakąkolwiek okazją do indywidualnej wypowiedzi rozmówcy.

Drugim zadaniem jest rozważenie zasobu w ramach kontekstu konkretnego wywiadu i biograficznych szczegółów, jakie rozmówca prezentuje, po to, by dokonać analizy pracy nad tożsamością podejmowanej przez użycie danego zasobu a także możliwych „problemów” (Taylor 2005a; Taylor 2005c; Wetherell, Edley 1998), którym ów zasób daje początek. Istotne może być zwrócenie uwagi na kontrastujące lub „dewiacyjne” przypadki (Silverman 2000: 107). W badaniu opartym na analizie konwersacyjnej, przykład który nie pasuje do wzorca może czasem wskazywać na świadomość uczestników lub ich „normatywne oczekiwania” (Wooffitt 2005: 61), że taki wzorzec istnieje. W naszym podejściu, jak pokaże prezentowana przez nas analiza, kontrastujące przypadki mogą ujawniać użycie alternatywnego zasobu, być może dlatego, że ułatwia on pogodzenie się z faktem, iż rozmówca jest już w jakiś sposób pozycjonowany, na przykład, w wersjach biografii prezentowanych w poprzednich wypowiedziach.

Podejście narracyjno-dyskursywne, za psychologią kładzie nacisk na stosowanie szczegółowych procedur analitycznych, co jest może mniej powszechne w innych naukach społecznych. Jednakże, podejście to jest interpretatywne i nie rości sobie prawa do podobnie kompletnego czy wolnego od błędów statusu swych wyników jak analizy w niektórych obszarach psychologii, w tym reprezentujące psychologię dyskursywną prace oparte na analizie konwersacyjnej^f. Jak już wspomnieliśmy, nasze podejście niespecjalnie bierze pod uwagę ten rodzaj rozszerzonej wypowiedzi biograficznej, która interesuje badaczy historii życia i innych (Plummer 2001). Przeciwnie, analizujemy pojawiające się w wypowiedziach szczegóły biograficzne i to, w jaki sposób są uaktywniane i wykorzystywane do wspierania szerszych, trwających w czasie projektów tożsamości rozmówcy.

Analiza narracyjno-dyskursywna pracy biograficznej

Po tej szczegółowej dyskusji teorii i metodologii, przedstawiamy analizę narracyjno-dyskursywną materiału z wywiadów ze studentami kierunku Sztuka i Projektowanie. Analiza ma charakter ilustrujący, w tym sensie, że pokazuje jak używamy analitycznych pojęć proponowanych przez psychologów dyskursywnych i narracyjnych: zasobów dyskursywnych (zwłaszcza interpretacyjnych repertuarów, za Edley 2001; Wetherell 1998; i kanonicznych narracji, za Bruner 1987) i „problemu” („*trouble*”) w pracy nad tożsamością (za Wetherell 1998; Taylor 2005a, 2005c). Jednakże, w ten sposób można także pokazać jak wypowiedzi biograficzne rozmówców są kształtowane przez powszechnie przyjęte i rozpoznawalne wyobrażenia życia artystycznego i tożsamości. Wpływ interpretacji funkcjonujących w szerszym kontekście społecznym został pokazany w pierwszej analizie poniżej. W drugiej „korygujemy” powszechne nieporozumienie, że konstrukcja dyskursywna jest nieskończenie elastyczna, przez omówienie ograniczeń nakładanych na wypowiedź jednego z rozmówców, które wpływają ze sprzecznych interpretacji dostarczanych zarówno przez szerszy kontekst społeczny jak i przez rodzinę mówiącego. Analiza ukazuje „problem” („*trouble*”) w pracy nad skonstruowaniem przeszłej i przyszłej trajektorii biograficznej tak, by były one kompatybilne z tożsamością kogoś, kto odniósł sukces artystyczny.

Konstruując biografię artysty

Studenci zostali poproszeni o opowiedzenie jak po raz pierwszy zainteresowali się sztuką i projektowaniem, i jakie były ich wczesne doświadczenia oraz inspiracje. Ich odpowiedzi oczywiście różniły się w szczegółach, lecz dało się wyróżnić kilka wzorców, prezentowanych poniżej w wybranych fragmentach^g:

^fTo zagadnienie było szczegółowo omówione przez Wetherell, 2001.

^gFragmety zostały tak przepisane by oddać nieregularność zwykłej mowy. Nie zostały podzielone na zdania lub w inny sposób zmienione by pasowały do konwencji pisanego tekstu (z kropkami lub przecinkami). Symbol (...) oznacza, że kilka słów lub linijek zostało pominiętych. Podkreślenie oznacza emfazę.

(Fragment a)

myślę, że to ta sama stara historia o (młodzieńczych czasach) młodości no i wiesz ja zawsze coś robiłem

(Fragment b)

Zawsze lubiłem rysować i zawsze byłem bardzo kreatywny

(Fragment c)

mój ojciec dużo podróżował więc często byłem sam z mamą i siadywaliśmy razem i rysowaliśmy a ona grała na gitarze

(Fragment d)

pochodzę z dość kreatywnej rodziny chociaż moi rodzice nie robią nic artystycznego oni wiesz wspierali artystyczne działania a moja babcia malowała akwarelami mój dziadek ze strony ojca robił komiksy i też był dobry w rysowaniu ale nikt z nich nie zajmował się tym profesjonalnie

(Fragment e)

nie ma artystów czy kogoś w tym stylu w mojej rodzinie ale mnie to zawsze jakoś interesowało

W materiale z wywiadów, który te fragmenty ilustrują, można zidentyfikować kilka repertuarów interpretacyjnych (Edley 2001; Wetherell 1998). Nigel Edley (2001) definiuje repertuar interpretacyjny jako „relatywnie spójny sposób ... mówienia o obiektach i zdarzeniach w świecie” (Edley ibidem: 198). Termin ten może więc odnosić się do znaczeń, które są grupowane raczej poprzez zdroworozsądkowe asocjacje niż, koniecznie w oparciu o logikę lub racjonalne argumenty. Odwołanie we fragmencie a do frazy „ta sama stara historia” wskazuje na świadomość mówiącego powszechności i rozpoznawalności tego, co zostało powiedziane, i ta rozpoznawalność stanowi właśnie część natury samego zasobu. Ten konkretny zasób zilustrowany we fragmentach a, b i e nazwałybyśmy *repertuarem wyjątkowości* („*prodigiousness*”) ⁴. Obejmuje on różnego rodzaju aluzje do posiadania wczesnych zainteresowań i talentu w dziedzinie sztuki czy projektowania.

W wypowiedziach pojawiało się również wiele odniesień do członków rodziny, którzy mieli talent artystyczny lub takowe zainteresowania. Czasem studenci dawali do zrozumienia, że ta osoba miała wpływ na podjęcie przez nich pracy artystycznej, czy to przez bezpośrednie zachęcanie lub niebezpośrednio, dając im swoją osobą żywy przykład. Wzorzec ten nazywamy *repertuarem kreatywnego środowiska* („*creative milieu*”) i jego przykłady znajdujemy we fragmentach c („moja mama”) i d

⁴Powyższe tłumaczenie repertuarów i interpretacyjnych zaproponował K. Konecki w artykule „Działanie przedsiębiorcze. Auto-praca nad tożsamością, a społeczny proces konstruowania motywacji do działania przedsiębiorczego” w: Jacek Leoński, Urszula Kozłowska (red.) (2008) *W kręgu socjologii interpretatywnej. Badania jakościowe nad tożsamością*, s. 29-32 (przyp. tłum.).

(„rodzice”). Alternatywnie, członek rodziny mógł być przywołany na dowód odziedziczonego talentu do sztuki czy projektowania, jak we fragmencie d (dziadkowie): z kolei ten repertuar nazywamy *kreatywnym dziedzictwem* („*creative inheritance*”). Ten sam repertuar pojawia się we fragmencie e. Przeciwwstawiając przypisywanie sobie wczesnych zainteresowań sztuką („zawsze”) temu, że w rodzinie nie było żadnych artystów (poprzez użycie „lecz”), jak gdyby to było czymś zaskakującym, mówca odwołuje się do tej samej zdroworozsądkowej logiki, zgodnie z którą artystyczne zainteresowania można odziedziczyć.

Poprzez wszystkie trzy repertuary (*prodigiousness*, *creative milieu*, *creative inheritance*) wykonywana jest praca nad tożsamością ponieważ ukazują one, w minimalnym choćby zakresie, że mówiący domaga się uznania za artystę. Ponadto, użycie tych trzech repertuarów, osobno i razem, jest częścią odmiennego rodzaju wzorca w wypowiedzi, konstrukcją narracji lub ogólnej linii (*storyline*) biografii rozmówców, o wczesnych początkach artystycznego rozwoju i domniemanym jego kontynuowaniu w przyszłości. Jest to więc opowieść o wczesnym starcie i (wy)trwałym, długotrwałym zaangażowaniu, czy to dzięki zainteresowaniom czy zdolnościom lub talentowi, które w czytelny sposób funkcjonują w codziennych wypowiedziach potwierdzając przypisywanie sobie (*claim*) prawa do bycia określonym rodzajem osoby, w tym przypadku kimś artystycznie utalentowanym. Sugerowałybyśmy, że to przykład powszechnie przyjmowanej, używając terminu Brunera, „narracji kanonicznej” (1987). Poprzez nią uwidacznia się praca nad tożsamością rozmówców ponieważ jest częścią rozpoznawalnej biografii, tej do której można się odnosić jako do „portretu artysty jako młodego człowieka”. Interesujące jest, że odwołanie do wczesnego punktu startowego było najczęściej prezentowane po to, by wesprzeć domaganie się ogólnej tożsamości jako artysty lub osoby kreatywnej. Specyficzna dziedzina, w której studenci pracowali (jak malarstwo, rzeźba, fotografia lub animacja) była często prezentowana w sposób bezproblemowy jako relatywnie niedawne zainteresowanie. Wielu studentów zmieniło dziedzinę (na przykład, z rzeźby na animację) lub unikało pozycjonowania siebie w pojedynczej kategorii kreatywnej pracy („nie sądzę bym był całkowicie malarzem, wykonuję także przedmioty”). W tym może odzwierciedlać się przywiązanie uczelni do zachęcania studentów by pracowali w poprzek granic dyscyplin.

Dlaczego odnosimy się do tej biograficznej narracji jako „konstrukcji” raczej niż po prostu opowiadania „jak to było?” Nie zaprzeczamy referencyjnej jakości wypowiedzi lub, mówiąc wprost, nie kwestionujemy „prawdy” o tych relacjach, ani nie sugerujemy by były one prezentowane nieszczerze lub z intencją oszukiwania. Jednakże, jesteśmy zainteresowane nimi jako konstrukcjami retrospektywnymi, kształtowanymi w wypowiedzi ze względu na cel aktualnej interakcji. Ta wyjściowa przesłanka stosowanego przez nas podejścia, wcześniej już omówiona, nie może być „potwierdzona” przez dane (empiryczne). Jednakże, warto zwrócić uwagę na to, że niektóre przykłady *repertuaru wyjątkowości* (*prodigiousness*) są do pewnego stopnia wątpliwe (*tenuous*) w tym sensie, że odnoszą się do działań, które nie były wyjątkowe dla tych akurat dzieci lecz były powszechne wśród większości ich rówieśników (na przykład, z tych samych szkół), z których wielu prawdopodobnie nie poszło na studia artystyczne. Przykład możemy zobaczyć w poniższym fragmencie.

Fragment f

Myszę, że to coś w czym zawsze byłem dobry no wiesz i zawsze mi mówiono że jestem w tym dobry no i rysowałem wiele komiksów gdy

byłem dzieciakiem ... pamiętam malowanie w grupie i radość z tego i pochwały

Narracja „artysty jako młodego człowieka” nie pojawia się we wszystkich wywiadach. Jej nieobecność skłoniła nas do ponownego zbadania materiałów z wywiadów w poszukiwaniu tego wzorca. Jest to przykład zastosowania kontrastujących przypadków ukierunkowujących analizę, o czym była już mowa. Istnieje więcej niż jeden sposób konstruowania tożsamości, w tym tożsamości jako artysty, a wersję alternatywną można dostrzec w wypowiedzi dwóch rozmówców, którzy wprost zaprzeczyli wczesnym zainteresowaniom czy zdolnościom. Poniżej fragment wypowiedzi pierwszego z nich:

Fragment g

Trudno było mi malować czy rysować mam na myśli żeby robić to na poziomie szkoły (uczelni) ... i teraz jest mi naprawdę trudno i w ogóle by malować i właściwie nie wydaje mi się bym miał wiele talentu czy czegoś takiego po prostu sporo pracowałem i chciałem zrobić coś więcej by poprawić moje rzeczy ... bardziej interesowała mnie myśl że mógłbym pracować niezależnie nie tyle chodziło o to że sztuka raczej no robić po swojemu i pracować z moimi własnymi rzeczami bez żadnej techniki albo tylko z moim własnym materiałem i jakoś tam go rozwijać

W tym fragmencie możemy zobaczyć przywołanie innego repertuaru, o sztuce jako działalności samotniczej (*solitary activity*) („no robić po swojemu i pracować z moimi własnymi rzeczami”) i nad wymagającym projektem („sporo pracowałem”) tworzenia czegoś nowego i oryginalnego („mój własny materiał”). Znowu, są to rozpoznawalne skojarzenia, które idą w parze z określonym wizerunkiem artysty, jako kogoś zainspirowanego, natchnionego, lecz niezależnego i wyróżniającego się. Drugi rozmówca także przywoływał ten obraz, przedstawiając narrację o stawaniu się artystą poprzez bycie odmiennym od wszystkich wokół. Opisywał jak dorastał w małym miasteczku i „całkiem wcześnie” poczuł, że nie chce tam zostać i stać się częścią

Fragment h

społeczności ludzi, którzy mają dziewczyny i żyją lub mają mieszkania w rejonie dziesięciu kilometrów czy iluś tam czy całkiem blisko i miałem takie wrażenie, że właściwie tam nie pasuję

I dalej kontynuuje

Fragment j

nie wiem czy to już kreatywność czy coś w tym rodzaju ale mam wrażenie że nie chcę być jak inni może to jeden z pierwszych rodzajów kreatywności ponieważ myślę że cała moja praca teraz i też sposób w jaki żyję jest zgodna z czy wymuszona przez tę myśl że nie chcę być jak inni

Można postrzegać tych dwóch rozmówców jako konstruujących roszczenia odmiennej, lecz równie rozpoznawalnej tożsamości jako artyści, w tym przypadku jako niezależnej osoby żyjącej w niekonwencjonalny sposób.

Problemy w pracy nad tożsamością

Zaprezentowana aż do tego punktu analiza może sugerować, że wypowiedź jest nieskończenie elastyczna i rozmówcy mogą konstruować lub domagać się uznania tożsamości jakiegokolwiek zechcą. To powszechna, błędna interpretacja pojęcia konstrukcji dyskursywnej. Pomija ona ważny punkt tego i pokrewnych ujęć, mianowicie, ograniczeń nakładanych na wypowiedź. W tym akapicie nasza analiza wykaże, dlaczego mówca nie jest nieskrępowany w przypisywaniu sobie jakiegokolwiek tożsamości; jego praca nad tożsamością jest ograniczana. Omówimy naturę tych ograniczeń oraz to, jak stają się one „problemem” dla rozmówców (Taylor 2005a, 2005c; Wetherell 1998).

Jeden zestaw ograniczeń nakładanych na tożsamość, którą rozmówca może konstruować lub przypisywać sobie wynika ze społecznej natury zasobów. Teoretyk raczej pisanych niż opowiadanych biografii wyłoży ten punkt elegancko w dyskusji nad ograniczonym wyborem narracji dostępnych dla „napisania życia kobiety” i tym, jak ten fakt oddziałuje na samego biografę i na kobiety. Carolyn Heilbrun (1988: 17) sugeruje, że „kobiety zostały pozbawione narracji, lub tekstów, wątków, lub przykładów, przez które mogłyby przejmować władzę nad własnym życiem”. W terminach, których używamy, nie ma zasobów dla pewnych rodzajów historii życia lub tożsamości, które mogłyby być z nimi związane. Na przykład, Heilbrun (ibidem: 20) wskazuje, że dostępne narracje o życiu kobiet podkreślają raczej „bezpieczeństwo i bliskość” niż „przygodę, doświadczenie, lub życie”, i przedkładają małżeństwo i rodzinę nad pracę i życie publiczne jako źródło spełnienia. W kategoriach podejścia narracyjno-dyskursywnego prezentowanego w tym artykule, tożsamości czy to kobiety ambitnej czy zawodowo spełnionej mężatki są „problematiczne” ponieważ przyjęte asocjacje ich różnych elementów („kobieta” i „ambicja”, „sukces zawodowy” i „kobieta zamężna”) nie są łatwe do pogodzenia. Nie oznacza to, że takie tożsamości nigdy nie będą konstruowane, lecz prawdopodobnie będą wymagały naprawy, takiej jak ponawiane deklaracje (*restatement*) i wyjaśnienia pomagające przeciwstawić się odmiennym oczekiwaniom kierowanym wobec jednostki.

Przykład Heilbrun kieruje uwagę, na to że natura problemu może być związana z kulturowymi aspektami płci (Taylor 2001, 2005a, 2005c). Jednak nie jest to celem aktualnej analizy (choć jest to zagadnienie do dalszego badania). Punkt ciężkości w następnym fragmencie przesuwamy na kwestię tego, jak praca nad tożsamością rozmówcy może stać się problematyczną ponieważ niemożliwe jest pogodzenie różnych zasobów. Poniżej przytoczony fragment pochodzi z wywiadu z młodą kobietą, która właśnie kończyła kurs podyplomowy. Aż do tego momentu jej kariera była pasmem sukcesów (np. została przyjęta na studia w renomowanej uczelni artystycznej, zarówno licencjackie jak i magisterskie), a sposób, w jaki przedstawiała swoją pracę ujawniał entuzjazm dla sztuki i zaangażowanie. Jednakże, wyrażała ona także niepewność co do swego przyszłego zaangażowania w dziedzinie sztuki i projektowania. W wywiadzie wspominała członka rodziny, który chciał być artystą malarzem, lecz nie mógł się utrzymać i porzucił malarstwo dla udanej kariery biznesowej:

Fragment k

Przez rok czy dwa próbował być malarzem ale zdał sobie sprawę, że nie zarobi na tym żadnych pieniędzy i po prostu rzucił to i postanowił że spróbuje zostać biznesmenem

Ta opowieść wprowadza narracyjną sekwencję, w której sztuka lub praca artystyczna jest podejmowana a potem porzucana dla poszukiwaniu sukcesu w innej dziedzinie. Ten wątek może być postrzegany jako lokalny zasób, dostępny jako część kultury jej rodziny. Rozmówczyni odnosiła się także do bardziej ogólnej narracji o powszechnie przyjmowanej strukturze kariery i relacji o życiu, która kształtowała oczekiwania jej rodziny odnośnie właściwej trajektorii jej życia. Tak jak to opisuje:

Fragment l

patrz na to w ten sposób że robisz swoje BA to jest po poziomie A robisz trzyletnie BA i wtedy dostajesz pracę zważywszy że zrobiłam kurs przygotowawczy^h i trzy lata BA i dwa lata MA to już jest sześć lat więc myślą no lepiej się pospiesz jeśli chcesz dostać pracę zanim dostaniesz pracę będziesz miała trzydziestkę

Wielu teoretyków i badaczy podważało założenie, że życie jest strukturyzowane w ten właśnie sposób, jako droga poprzez wyraźnie rozgraniczane kroki lub etapy (Mishler 1999), lecz istotną kwestią związaną z tą wypowiedzią nie jest potwierdzona (nie)trafność jako opis lecz powszechnie przyjęty i uznawany status (*its confirmed (in)accuracy as a description but its established and recognisable status*). To narracja kanoniczna (Bruner 1987), która przedstawia wyobrażenie tego, jak życie „powinno” się rozwijać, lub przynajmniej jest to jeden ze sposobów, w jaki można je zrealizować. Wielu studentów sztuki rozważało finansową i profesjonalną niepewność kariery w dziedzinie sztuki i projektowania oraz niemożność osiągnięcia w niej stabilizacji czy postępu. (Szersza kwestia, która wykracza poza zakres tego artykułu, to czy we współczesnym społeczeństwie jakkolwiek wybór kariery i kwalifikacji gwarantuje pracę i ciągłą progresję przez kolejne etapy). Cytowana rozmówczyni zakończyła swój kurs bez sprecyzowanej oferty przyszłej pracy, czy to etatowej czy na zlecenie. Jej sytuacja nie była niczym niezwykłym gdy porównać ją do sytuacji innych studentów. Jednakże, istnieje konflikt między dotychczasową trajektorią jej życia i tą oczekiwaną przez jej rodziców, a to sprawia że trudno jej wyobrazić sobie przyszłość. W dodatku, rodzinna narracja artysty malarza, który sobie nie poradził, osłabia jakiegokolwiek jej własne roszczenia do bycia artystką z powodu ich implikacji, że taka tożsamość jest wątła, krucha i w nieunikniony sposób iluzoryczna. Studentka sama prezentuje możliwe rozwiązanie tego konfliktu, oraz to preferowane przez jej rodzinę, czyli zdobycie kwalifikacji nauczyciela sztuki w szkole średniej. Jednakże, rozmówczyni odkłada tę decyzję, przynajmniej jest tak w momencie przeprowadzania wywiadu, mówiąc że prawdopodobnie da sobie rok na zastanowienie się nad tym. Poniższy fragment sugeruje, że jest to próba wyjścia poza narrację preferowaną przez jej rodziców bez dokonywania definitywnego wyboru, lub alternatywnie starania by pogodzić jedno z drugim:

^hPodstawowy kurs zwykle trwa rok.

Fragment m

tak sobie myślę że jeśli po roku okaże że niewiele udało mi się osiągnąć w tym czasie, który sobie dałam to chyba wrócę do studiów nauczycielskich

Nacisk na “powrót” do kształcenia się po to, by zostać nauczycielem wskazuje na przyjmowanie pozycji obronnej, lecz także narrację niedoszęłego artysty malarza w tym sensie, że nauczanie jest ogniwem łączącym z karierą, która uznana byłaby za rozsądną, tak jakby jej udana praca artystyczna była tylko jakąś rozrywką (*diversion*) lub czasem spędzonym w oderwaniu od „rzeczywistego życia”. Powyżej zaprezentowaliśmy zarówno powszechnie przyjmowane kulturowe narracje jak i lokalną narrację rodzinną artysty malarza, roszczenie tożsamości i przyszłości jako artysty.

Materiał empiryczny zawiera znacznie więcej kwestii do zbadania⁵. Jak już wspomnieliśmy, jedną z nich jest kulturowy aspekt płci (*gender*). Wyraźnie widoczne jest jak sytuacja tej studentki wpasowuje się w analizę Heilbrun poprzez to, że problem wiąże się z brakiem bezpieczeństwa i (*safety*) i rozstrzygnięcia (*closure*). Inną kwestią jest przynależność do klasy społecznej. Rodzice studentki byli relatywnie zasobni i opłacali jej studia, lecz ta pozycja ewidentnego przywileju stała się ograniczeniem z powodu finansowej zależności rozmówczyni, jak i oczekiwań rodziców odnośnie właściwego i osiągalnego poziomu zabezpieczenia finansowego. Zagadnienia te zostaną szerzej zbadane w przyszłych analizach. Tutaj jesteśmy szczególnie zainteresowane konfliktem między rodzajem otwartej (*open-ended*) trajektorii, która może harmonizować (*accommodate*) niepewność kariery w dziedzinie sztuki i projektowania, narracyjną strukturę oczekiwań rodziny, i implikacje tego konfliktu dla pracy nad tożsamością mówcy.

Uwagi końcowe

Skupiając się na sytuowanej konstrukcji tożsamości oraz na osobistej, refleksyjnej pracy biograficznej, syntetyczne podejście narracyjno-dyskursywne oferuje specyficzne środki eksplorowania tego, co wspólne w pracy biograficznej rozmówców oraz implikacji uprzednich wypowiedzi, powszechnie przyjmowanych znaczeń i oczekiwanych trajektorii pracy nad tożsamością indywidualnych rozmówców. Wnosi to dwojakiego rodzaju wkład do badań nad wypowiedziami biograficznymi w porównaniu do, powiedzmy bardziej ugruntowanych podejść psychologicznych, które były także przyjmowane w socjologii (Edley 2001; Potter, Wetherell 1987).

Po pierwsze, podejście to przenosi analityczny nacisk poza natychmiastowy kontekst interakcyjny. Uwzględnia ciągłość refleksyjnego projektu rozmówcy zmierzającego do konstruowania biografii i tworzy powiązania między wielokrotnie wywoływanymi (*multiple occasioned*) i aranżowanymi opowieściami o tym „kim jestem”. W ten sposób, proponowane ujęcie odpowiada na powszechną krytykę podejść dyskursywnych, że przeceniają one „płynność, zmienność i niekoherencję” i nie uwzględniają ciągłości w narracjach o życiu (Crossley 2000: 528).

⁵Analiza danych zgromadzonych w ramach tego projektu jest ciągle na wczesnym etapie.

Po drugie, podejście to rozwija lub poszerza pojęcie zasobów dyskursywnych. Oprócz szerszych zasobów kulturowych, jak kanoniczne narracje i repertuary interpretacyjne, zwraca uwagę na to, jak bardziej lokalne zasoby implikowane są w konstrukcji osobistej biografii. Podobnie jak wersje produkowane we wcześniejszych wypowiedziach, mogą one obejmować zasoby używane w obrębie lokalnej kultury rodziny, jak pokazane to zostało na przykładzie historii rodzinnej niedosłego malarza, która zasila wypowiedź biograficzną młodej artystki. Oba punkty mają implikacje dla natury i zakresu przyszłych badań, sugerując potrzebę badań, które uwzględnią wzajemne oddziaływanie lokalnych i szerszych zasobów dyskursywnych jak również płynność i ciągłość w biograficznych wypowiedziach rozmówców, zwłaszcza tych konstruujących tożsamość nowicjuszy w jakiejś dziedzinie.

Tłumaczenie: Anna Kubczak

Bibliografia

- Abell, Jackie, Elizabeth H. Stokoe i Michael Billig (2004) "Narrative and the discursive (re)construction of events." S. 180 -192 w *The Uses of Narrative: Explorations in Sociology, Psychology and Cultural Studies*, pod redakcją Molly Andrews, Shelley Day Sclater, Corinne Squire i Amal Treacher. New Brunswick, U.S.A and London, U.K: Transaction Publishers.
- Antaki, Charles and Sue Widdicombe, redaktorzy (1998) *Identities in talk*. London: Sage.
- Atkinson, Paul i David Silverman (1997) "Kundera's Immortality: The Interview Society and the Invention of the Self." *Qualitative Inquiry* 3: 304-325.
- Billig, Michael (1987) *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bruner, Jerome (1987) "Life as Narrative." *Social Research* 54: 11-32.
- (1990) *Acts of Meaning*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- (1991) "The Narrative Construction of Reality." *Critical Inquiry* 18: 1-21.
- Crossley, Michelle L. (2000) "Narrative psychology, trauma and the study of self/identity." *Theory and Psychology* 10: 527-546.
- Davies, Bronwyn i Rom Harré (1990) "Positioning: The Discursive Production of Selves." *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20: 43-63.
- Edley, Nigel (2001) "Analysing Masculinity: Interpretative Repertoires, Ideological Dilemmas and Subject Positions." S. 189 -228 w *Discourse as Data: A guide for analysis* pod redakcją Margaret Wetherell, Stephanie Taylor i Simeon J. Yates. London: Sage.
- Edwards, Derek (1997) *Discourse and Cognition*. London: Sage.
- Edwards, Derek i Jonathan Potter (1992) *Discursive Psychology*. London: Sage.

- Gergen, Kenneth (1994) *Realities and Relationships: Soundings in Social Construction*. Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press.
- Heilbrun, Carolyn G. (1988) *Writing a woman's life*. New York: Norton.
- Labov, William i Joshua Waletzky (1967/1997) "Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience." *Journal of Narrative and Life History* 7(1-4): 3-38.
- Linde, Charlotte (1997) "Narrative: Experience, Memory, Folklore." *Journal of Narrative and Life History* 7(1-4): 281-289.
- Middleton, David i Derek Edwards (1990) "Conversational remembering: A social psychological approach." S. 23 – 45 w *Collective Remembering* pod redakcją David Middleton and Derek Edwards. London: Sage.
- Mishler, Elliot G. (1999) *Storylines: Craftartists' Narratives of Identity*. Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press.
- Plummer, Ken (2001) *Documents of Life 2: An Invitation to a Critical Humanism*. 2nd edition. London: Sage.
- Potter, Jonathan i Alexa Hepburn (2005) "Qualitative interviews in psychology: problems and possibilities." *Qualitative Research in Psychology* 2(4): 281-307.
- Potter, Jonathan i Margaret Wetherell (1987) *Discourse and Social Psychology*. London: Sage.
- Rattansi, Ali (1995) "Just framing: ethnicities and racisms in a 'postmodern' framework." S. 250 -286 w *Social postmodernism: Beyond identity politics*, (Red.) Linda Nicholson and Steven Seidman. Cambridge: Cambridge University Press.
- Redman, Peter (2005) "The Narrative Formation of Identity Revisited: Narrative Construction, Agency and the Unconscious." *Narrative Inquiry* 15(1): 25-44.
- Reynolds, Jill i Stephanie Taylor (2005) "Narrating Singleness: Life Stories and Deficit Identities." *Narrative Inquiry* 15(2): 197-215.
- Reynolds, Jill i Margaret Wetherell (2003) "The discursive climate of singleness: the consequences for women's negotiation of a single identity." *Feminism and Psychology* 13(4): 489-510.
- Sacks, Harvey (1992) "April 24 Second Stories" w *Harvey Sacks: Lectures on conversation*, Vol. 1, pod redakcją Gail Jefferson. Cambridge: Blackwell.
- Schegloff, Emanuel A. (1997) "Whose text? Whose context?" *Discourse & Society* 8: 165-187.
- Schiffrin, Deborah (1997) "Stories in Answer to Questions in Research Interviews." *Journal of Narrative and Life History* 7(1-4): 129-137.
- Shakespeare, Pamela (1998) *Aspects of Confused Speech: A Study of Verbal Interaction Between Confused and Normal Speakers*. London: Lawrence Erlbaum.
- Silverman, David (2000) *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*. London: Sage.
- Taylor, Stephanie (2001) "Places I remember: Women's talk about residence and other relationships to place." *Auto/Biography* 9: 33-40.

- (2003) "A place for the future? Residence and continuity in women's narratives of their lives." *Narrative Inquiry* 13: 193-215.
- (2005a) "Identity trouble and place of residence in women's life narratives." S. 97 – 106 w *Narrative, Memory and Everyday Life*, pod redakcją Nancy Kelly, David Robinson, Caroline Horrocks, i Brian Roberts. Huddersfield: The University of Huddersfield Press.
- (2005b) "Self-narration as rehearsal: A discursive approach to the narrative formation of identity." *Narrative Inquiry* 15: 45-50.
- (2005c) "Identity trouble and opportunity in women's narratives of residence." *Auto/Biography* 13: 249-265.
- Taylor, Stephanie and Karen Littleton (2005) "Narratives of creative journeys: A study of the identity work of novices in artistic and creative fields". Paper presented at *Narrative, Memory and Knowledge Conference*, University of Huddersfield, UK.
- Taylor, Stephanie i Margaret Wetherell (1999) "A Suitable Time and Place: Speakers' use of 'time' to do discursive work in narratives of nation and personal life." *Time & Society* 8(1): 39-58.
- Westcott, Helen L. i Karen Littleton (2004) "Interviewing Children: Context, Competence and Joint Meaning Making" w *Researching Children's Experience: Approaches and Methods*, pod redakcją Sheila M. Greene and Diane M. Hogan, London, Sage.
- Wetherell, Margaret (1998) "Positioning and interpretative repertoires: conversation analysis and post-structuralism in dialogue." *Discourse & Society* 9, s. 387-412.
- Wetherell, Margaret i Nigel Edley (1998) "Gender Practices: Steps in the Analysis of Men and Masculinities." S. 165 – 173 w *Standpoints and Differences: Essays in the Practice of Feminist Psychology*, pod redakcją Karen Henwood, Christine Griffin, and Ann Phoenix. London: Sage.
- Wetherell, Margaret and Jonathan Potter (1992) *Mapping the Language of Racism*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Wirtanen, Sini i Karen Littleton (2004) "Collaboration, Conflict and the Musical Identity Work of Solo-Piano Students: The Significance of the Student-Teacher Relationship." w *Collaborative Creativity: Contemporary Perspectives*, pod redakcją Dorothy Miell and Karen Littleton. London: Free Association Books.
- Wooffitt, Robin (2005) *Conversation analysis and discourse analysis: a comparative and critical introduction*. London: Sage.

Cytowanie

- Taylor, Stephanie i Karen Littleton (2010) "Biografie w rozmowie. Narracyjno-dyskursywne podejście badawcze." *Przegląd Socjologii Jakościowej* Tom VI Numer 2. Pobrano Miesiąc, Rok (http://www.qualitativesociologyreview.org/ENG/archive_eng.php).